

ANTROPOLOJİ - DİĞER ADI İLE İNSANBİLİM

Aydın DAĞPINAR

Etimolojik bakımdan "antropoloji" sözcüğü Eski Yunanca'daki "antropo" (insan) ve "logia" (bilim) sözcüklerinden türetilmiştir. Bu kelimeyi (bugünkünden farklı bir anlamda) ilk defa Aristo (M.Ö. 384-322)'nin kullandığı sanılmakta. Bugünkü anlamı ile ilk defa 16. YY.'ın ilk yarısında kullanılmış.

Antropolojinin tanımını yapmak, diğer bilim dallarının tanımını yapmak kadar kolay değil. Çünkü antropolojinin muayyen bir araştırma sahası ve muayyen bir inceleme yöntemi yok. Antropoloji, insan türünü bir hayvan türü gibi ele alıp, gösterdiği tür-içi farklılıkları yorumlayan ve tanımlayan bir bilim dalıdır diyebiliriz. Antropoloji, bütün insanlığın ortak özellikleri ile, bir etnik grubun bir diğerinden, veya bir ırkın bir diğerinden ne kadar fark edebileceğinin sınırlarını araştırır. Bunu yaparken de biyoloji, psikoloji, dilbilim, arkeoloji ve sosyoloji gibi komşu disiplinlerin bulgularından yararlanır. Onun arkeolojiden ve tarihten farkı, kavimleri, inançları ve göreneklere tarihi bakımdan incelemesi değil, insanları ve onların faaliyetlerini imkânın elverdiği ölçüde — dokümanter vesikalara dayanmaktan çok — doğrudan gözleme dayanarak incelemesidir. Antropoloji, elde ettiği sonuçları insanoglunun biyolojik ve kültürel gelişmesi ile ilgili kompleks sorunların daha iyi anlaşılması için kullanır. Fizyolojik ve psikolojik yaklaşımlardan da, insanın fizyolojik ve zihinsel yapısındaki değişkenlikleri ve kolektif farklılıkları incelemesi bakımından farklıdır. Antropologlar herhangi bir kavmin veya kültürel faaliyetin kendine has özelliklerini, tüm insanlık tarihindeki yeri ve zamanı bakımından incelerler. Bununla birlikte, antropolojinin insan karakteristikleri ve faaliyetleri ile ilgili bütün araştırmalar ve açıklamalar dahil, insanoglunun incelenmesini tümüyle kapsadığını veya kapsayabileceğini iddia etmek de tabii yanlış olur.

Bugün antropoloji kendi içerisinde "fiziki antropoloji", "sosyal antropoloji", "kültürel antropoloji", "uygulamalı antropoloji", "sentetik antropoloji", "felsefesi antropoloji" gibi birtakım ikincil kollara ayrılmakta.

Yapısı icabı, antropoloji Batı Uygarlığı'nın bir

ürünüdür ve bu uygarlığın iki büyük bölümü olan Avrupa ve kuzey Amerika bu bilim dalını kendilerine özgü yaklaşımlarla ele almaktadırlar. Tabiatın bir birlik olduğu inancı demek olan "holistik" anlayışa sahip Amerikan yaklaşımında çok daha fazla disiplin içi okullar doğmuş. Yukarıda sözünü ettiğim komşu bilim dalları ile işbirliğine daha fazla ağırlık verilmiş. Araştırma alanı olarak da sömürgeci Avrupa devletleri gibi yalnız kendi sömürge imparatorluklarının sahalarını değil, ellerinin yetiştirebildiği heryeri almışlardır.

Bugünkü haline gelebilmek için şüphesiz antropoloji de, diğer bütün bilim dalları gibi bir evrimden geçmiştir. Antropolojik düşünce tarihi tarih kadar eskidir. İnsanoglu düşünmeye başladığı tarihten beri niçin varolduğunu, nasıl varolduğunu, başka insanların kendisinden gerek

fizik yapı gerek görenek bakımından neden farklı olduklarını kendi kendine sormuştur. Uygarlığın ilk aşamalarında bütin inançlar ve mitolojiler, daha sonraki aşamalarında da dinler, bütin bu soruları kesin ve şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde (naiv-metafizik-dogmatik bir anlayışla) cevaplandırmışlardı. Eski Yunan'la birlikte mesele felsefenin sahasına da girdi; bundan da çeşitli açıklama tarzları ortaya çıktı. Büyük Fransız İhtilali (1789)'ne kadar antropoloji dinin, felsefenin ve misyonerlerin, gezginlerin büyük pörçük ve çoğu kez hatalı tasvirlerinin elinde kaldı. 19. yy.'la birlikte mesele yavaş yavaş "ampirik-pozitivist" bir anlayışla ele alınmaya başlandı.

İhtilal'in beklenen sonucu vermemesi, aklın ve mantığın her sorunu çözümleyebileceğine olan inancın zayıflamasına yol açtı. Bu da entellektüel düzeyde "Romantizm" tepkisini doğurdu. Romantizm de kimi yerde açık bir milliyetçiliğe dönüştü, kimi yerde de ilkel ve ekzotik kültürlerin üzerine daha büyük bir ilgi ile eğilinmesine sebep oldu. Etnoloji böyle doğdu.

19. yy. aynı zamanda büyük bir kolonyal genişleme devriydi. Ortaçağ'ın bitimi ile başlayan keşifler, kolonizasyon ve sömürgecilik bu yüzyılda zirve noktasına ulaşmış, idari yönden sömürgeleri halklarını tanıma zorunluluğu gibi yeni bir faktör ortaya çıkmıştı.

Bütin bu hızlı gelişmelerin bir sonucu olarak, İngiltere'de 1843 de İngiliz Etnoloji Topluluğu, 1863 te de Londra Antropoloji Topluluğu kuruldu. Daha sonra, 1871 de bu iki topluluk Büyük Britanya ve İrlanda Antropoloji Enstitüsü adı altında birleşti.

Yine aynı tarihte yani 1871 de, C. Darwin (1809-1882) "İnsanın Soyağacı" nı yazarak, insanoğlunun hermafrodit bir deniz yaratığından evrim yolu ile bugünkü haline geldiği tezini ileri sürdü. Darwin'in yeğeni ve hayranı olan H. Spencer, biyolojik evrim yasasını toplumsal bilimlere uyguladı. Canlı varlıklar nasıl basit ve homojen durumdan kompleks ve heterojen hale doğru devamlı olarak gelişmekte iseler, uygarlıklar da basit ve homojen halden daha kompleks ve heterojen hale doğru devamlı olarak gelişmekte idiler. İnsanlığın devamlı olarak tekâmül ettiği fikri felsefi bir düzeyde zaten bir önceki yüzyılda işlenmişti. Biyolojik evrim kuramının, insan türünün ortaya çıkışını ve uygarlıkların vücut bulmalarını açıklamada da kullanılması ile antropoloji kesin bir şekilde ortaya çıkıyordu. Yine 19. yy.'da "frenoloji" (kafatasının şeklini ve büyüklüğünü ölçme), "sefalik indeks" (kafanın uzunluğunun genişliğine oranı), "antropometri" (iskelet kemiklerinin ölçülmesi), "somatometri"

(yaşayan vücudun ölçülerinin alınması) gibi yeni teknikler geliştirildi.

Antropolojinin ilk okulunun adı "evrim okulu" olmuş. Bu okulun önde gelen üç büyük siması, Tylor (1854-1941), Morgan (1818-1881) ve Frazer (1854-1941) dir.

Evrimsizliğe tepki olarak ortaya çıkan "yayılm okulu" (diffusionism), uygarlığın göçler ve yayılım yolu ile dünyaya yayıldığı fikrini savunmuştur. Aşırı bir yayılımcı olan Elliot Smith'e göre, uygarlık M.Ö. 4000 lerde Eski Mısır'da başlamış, oradan da bütin dünyaya yayılmıştır.

Tarihi perspektife yer vermeyen "fonksiyonalizm", 20 yy.'ın başında İngiltere'de doğdu ve yeni ve önemli bir antropolojik metot olarak kabul edildi. Radcliffe-Brown (1881-1955) ve Malinowski (1884-1942), fonksiyonalistlerin başlıcalarıdır. Fonksiyonalistler, toplumlardaki müesseselerin aralarındaki ilişkileri ve bunların herbirinin ayrı ayrı işlevini, doğrudan gözleme dayanarak incelediler.

Bütin bu okullar antropolojik düşünce tarihi bakımından şüpheşiz çok ilginç. Fakat antropoloji günümüzdeki halini asıl II. Dünya Savaşı'ndan sonra almaya başladı. Bu dönemin antropologları, daha önceki okulların tarihi partikülarizmini tatminkâr bulmamaktaydılar. Kültürler-arası ve karşılaştırmalı bir yöntemle, evrensel düzeyde anlam ifade edebilecek yasalar bulunması gerekiyordu. II. Dünya Savaşı'ndan beri bütin dünyada süregelen ve muazzam değişiklikler, sanayileşmiş kent sakinlerini olduğu kadar da ilkeleri, köylüleri ve kasabalıları etkilemişti. Artık hiçbir toplum, dünyanın geri kalan kısmından kopukmuş gibi ele alınıp incelenemezdi. Bunun için de, ilkel toplumlarla kompleks toplumlar aynı düzeyde incelenilmeliydiler.

Ortaya çıkan bu yeni sorunlar nedeniyle, antropologlar, arkeologlar ve dilbilimciler yöntemlerini yeni baştan gözden geçirdiler. Arkeologlar ve dilbilimciler bulgularını amaç olarak değil, onları yapan insanların ve bu insanların yaşadıkları toplumların anlaşılmasına yarayan birer araç olarak görmeye başladılar. Sentetik antropoloji (fiziki antropolojiyi, arkeolojiyi, dilbilimi ve kuramsal antropolojiyi biraraya getirme çabasındaki antropoloji dalı), ve uygulamalı antropoloji (antropolojiyi insanoğlunun sorunlarını çözmede kullanmayı hedef alan yaklaşım) gibi yeni yeni yaklaşımlar ortaya çıktı.

Bu dönemde artan ilgi ve gelişen teknik imkânlar sonucu, antropoloji literatürü bir hayli kabarık ve ortaya atılan kuramlar da öncekilerden daha girift. Lévi-Strauss ve N. Chomsky gibi strüktüralist dilbilimciler, insan zihnindeki dü-

şünme prensiplerini bulup bunları yapısal olarak mukayese ederek aradaki paralellikleri ortaya çıkartmayı denediler. G. Childe ve L. White gibi neo-evolüyonistler, bütün uygarlıkların belirli bir ekonomik evrim sırası takip ettiğini (avcılık ve toplayıcılık, tarım ve hayvancılık, sanayi), bu evrelerden her birinin de belli bir aile tipini ve bir siyasal yapıyı beraberinde getirdiğini ileri sürdüler. Marvin Harris, kendine özgü bir yaklaşımla, etnosantrik değer yargılarından arınmış ve aynı zamanda hem genel evrimi hem de münferit kültürleri açıklamaya muktedir bir yöntemle dikkati çekti.

Bütün bu saydığımız ve (yer darlığından dolayı) sayamadığımız çalışmalar, insan unsurunun mahiyetini anlama yolunda hatırı sayılır mesafeler katetmiş durumda. İnsan zekâsı ile şempanze zekâsı arasındaki fark artık bir muamma olmaktan çok uzak. Fiziki antropologların insan ırkları arasında hiçbir potansiyel fark olmadığını ispatlamalarından kuvvet alan Birleşmiş Milletler, 1948 de İnsan Hakları Evrensel Bildirisini ilân etti. UNESCO'da 1950'lerde, İrk Üzerine Beyanat'ı ile insan eşitliği üzerinde aynı açıklıkta bir tavır takındı.

Yine II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, antropolojinin amacı ne olmalıdır sorusu enine boyuna tartışıldı. Bazı antropologlar, antropolojinin her türlü ahlâki değer yargısından uzak salt bir bilim dalı olarak kâılması gerektiğinde ısrar ederken, içinde yaşadıkları toplumların normlarını — Batı Uygarlığı'nın — aynı tarafsızlıkla incelemede güçlük çeken bir diğer grup antropolog, antropologların insan türünün mutluluğu hususunda vicdani bir sorumluluk taşıdıkları ve disiplinlerini uygulamalı olarak ele almalarının zorunlu olduğu tezini savunmuşlardır. Bilhassa Vietnam Savaşı sırasında beliren bir nükleer savaş tehlikesi bir yandan, diğer yandan da araştırma

yapılan ülkelerdeki karışıklıklar ve çatışmalar, antropologun bir misyonu olduğu görüşünü kuvvetlendirmiştir. Bu görüşün bir temsilcisi olan Lord Ashby, 1975 yılında verdiği bir konferansta, hızlı nüfus artışı, çevre kirlenmesi, anarşi ve tedhiş, toksikomani (uyuşturucu madde düşkünlüğü), hammadde ve enerji kaynaklarının süratle tükenmekte oluşu gibi ivedilikle önlem alınmasını gerektiren birtakım global sorunları salt uygulamalı bilimlerden çok, antropoloji, sosyal psikoloji, siyasal bilimler gibi bilim dallarının çözümlenebileceği görüşünü ileri sürmüştür. Dr. Alexis Carrel de, insanın, üzerinde çalışma yapmaya ve anlamaya uğraşmaya en çok muhtaç olduğu şeyin bizzat kendisi olduğunu yazarken herhalde aynı şeyi kastediyordu.

Ülkemizde antropoloji Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi'nde okutulmakta.

YARARLANILAN KAYNAKLAR :

- (1) Annemarie de Waalseffijt, IMAGES OF MAN, U.S.A., 1974;
- (2) Charles Winick, DICTIONARY OF ANTHROPOLOGY, U.S.A., 1975;
- (3) ENCYCLOPEDIA BRITANNICA, Cilt 1, Sahife: 35 - 56;
- (4) Robert Redfield, THE PRIMITIVE WORLD AND ITS TRANSFORMATIONS, U.S.A., 1968;
- (5) Talal Asad, ANTHROPOLOGY AND THE COLONIAL ENCOUNTER, G. B., 1973;
- (6) J. B. Birdsell, HUMAN EVOLUTION, U.S.A., 1975;
- (7) William Howells, MANKIND IN THE MAKING, U.S.A., 1967.

● *Bir zencinin rengini değiştirmenin tek yolu, beyaz adamlara beyaz yürekler vermektir.*

PANIN

● *Bir işi en zor yanından düşün ki yaparken güçlük çekmeyesin.*

S. JOHNS

● *En tatlı şarkılar en acı duyguları dile getirenlerdir.*

SHELLEY

● *Hep içki içenler, içkinin tadını bilmezler.*

PRION